

PIOTR BIELSKI¹

Nadmiar czy niedobór regulacji prawa czynności handlowych w kodeksie cywilnym?

Streszczenie

Jedną z konsekwencji znaczącej aktywności legislacyjnej Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 r. jest między innymi to, że licznym nowelizacjom podlegają również akty prawne pełniące w systemie prawa szczególną funkcję (kodeksy). Czy nowelizacje te wpływają na spójność i przejrzystość zawartych w kodeksach regulacji prawnych? Czy np. zasadniczym motywem podejmowania wielu zmian legislacyjnych, którym podlegał kodeks cywilny w odniesieniu do regulacji prawnych obrotu gospodarczego - w tym zwłaszcza w odniesieniu do regulacji prawa czynności handlowych - po zmianie ustroju społeczno-gospodarczego w latach 1989-1990, był zamiar realizacji zasługującego bez wątpienia na aprobatę postulatu uwzględniania potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego, poprzez modernizację istniejących, wprowadzanie nowych i ewentualnie rezygnację z tych istniejących regulacji prawnych w omawianej materii, których praktyczne znaczenie i zastosowanie jest obecnie znikome? Czy wobec tego w odniesieniu do aktualnego kształtu regulacji prawa czynności handlowych w kodeksie cywilnym można mówić o jej optymalnym stanie, czy też może o nadmiarze albo niedoborze regulacji prawnych w tej materii? Czy istnieją projekty zmian wymienionego obszaru regulacji prawnych i w którym kierunku zmierzają? Przedmiotem niniejszego opracowania jest poszukiwanie odpowiedzi na powyższe pytania.

Słowa kluczowe: prawo handlowe, czynności handlowe, umowy handlowe

¹ Dr Piotr Bielski – Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku; e-mail: pbielskigda@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7966-6013.

PIOTR BIELSKI

Excess or Deficiency of Regulations of the Commercial Activities Law in the Civil Code?

Abstract

The author of the paper understands the term of “excess of legal regulations” as the situation of imposition of regulations governing a specific institution of the commercial activities law under the Civil Code, which are fully or partially obsolete from the point of view of the needs of contemporary business trading. The term of “deficiency of legal regulations”, in turn, is to denote a complete lack of a regulation of a specific institution of the commercial activities law as may be desired in the domain of contemporary business trading, or the existence of such a regulation but in a form that is limited, incapable of addressing the needs and challenges of the said domain. When it comes to the legal regulations of the commercial activities law, the author argues that it is hard to regard the current legal situation in Poland as successfully fulfilling the requirements of a coherent legal system and of the legislative technique principles that are applied therein. In the text, the author provides a detailed explanation of why commercial activities governed by the Civil Code suffer from a substantial deficiency of legal regulations in the scope in question.

Keywords: commercial contracts law, deficiency of legal regulations, commercial activities law

Wprowadzenie

W opracowaniu *Nadmiar czy niedobór regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie cywilnym?*² poszukiwano odpowiedzi na pytania:

- ❑ czy zasadniczym motywem podejmowania wielu zmian legislacyjnych, którym podlegał kodeks cywilny w odniesieniu do regulacji prawnych obrotu gospodarczego – w tym zwłaszcza w odniesieniu do regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych³ – po zmianie ustroju społeczno-gospodarczego w latach 1989–1990, był zamiar realizacji zasługującego bez wątpienia na aprobatę postulatu uwzględniania potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego, poprzez modernizację istniejących, wprowadzanie nowych i ewentualnie rezygnację z tych istniejących regulacji prawnych w omawianej materii, których praktyczne znaczenie i zastosowanie jest obecnie znikome?;
- ❑ czy wobec tego w odniesieniu do aktualnego kształtu części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie cywilnym można mówić o jej optymalnym stanie, czy też może o nadmiarze albo niedoborze regulacji prawnych w tej materii?;
- ❑ czy istnieją projekty zmian wymienionego obszaru regulacji prawnych i w którym kierunku zmierzają?

Przedmiotem niniejszego opracowania jest poszukiwanie odpowiedzi na powyższe pytania w odniesieniu do regulacji prawa czynności handlowych⁴ w kodeksie cywilnym, z wyłączeniem zagadnień objętych wyżej wymienionym opracowaniem poświęconym regulacjom prawnym części szczególnej prawa umów handlowych⁵.

² P. Bielski, *Nadmiar czy niedobór regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie cywilnym?*, „Krytyka Prawa. Niezależne Studia nad Prawem” 2019, 11(2), s. 140–154.

³ Pod pojęciem umowy handlowej w niniejszym opracowaniu rozumieć należy umowę, którą ustawowo lub zwyczajowo określone cechy konstrukcyjne ukształtowały jako umowę zawieraną przez przedsiębiorcę w związku z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą.

⁴ Pod pojęciem czynności handlowych w niniejszym opracowaniu rozumieć należy czynności prawne przedsiębiorcy związane z prowadzeniem jego działalności gospodarczej.

⁵ Pod pojęciem nadmiaru regulacji prawnych w niniejszym opracowaniu rozumieć należy istnienie w kodeksie cywilnym całkowicie lub częściowo zbędnej z punktu widzenia potrzeb współczesnego

Regulacje prawa czynności handlowych w kodeksie handlowym i ich losy po 1964 r.

Kodeks handlowy⁶ składał się z dwóch ksiąg, z których druga, zatytułowana „Czynności handlowe”, zawierała między innymi: w dziale I – przepisy ogólne o czynnościach handlowych (art. 498–502 k.h.), w dziale II – prawo rzeczowe (w tym prawo własności – art. 503–506 k.h.; prawo zastawu – art. 507–517 k.h. i prawo zatrzymania – art. 518–524 k.h.), natomiast w dziale III – przepisy ogólne o zobowiązaniach (art. 525–532 k.h.). Wewnętrzną spójność regulacji prawa czynności handlowych w kodeksie handlowym zapewnić miały kluczowe definicje kupca i czynności handlowych oraz uznanie prawa zwyczajowego za źródło prawa handlowego. Kupcem był ten, kto we własnym imieniu prowadził przedsiębiorstwo zarobkowe (art. 2 § 1 k.h.), przy czym gospodarstwa rolne nie uważano za przedsiębiorstwo zarobkowe (art. 2 § 2 k.h.). Istotnym dopełnieniem definicji kupca było przesądzenie, iż przepisy kodeksu handlowego dotyczące kupców stosuje się do prowadzących przedsiębiorstwa zarobkowe nawet wówczas, gdy prawo publiczne zakazuje im prowadzenia takich przedsiębiorstw lub zezwolenie na prowadzenie uzależnia od dopełnienia pewnych warunków (art. 11 k.h.). Z kolei czynnościami handlowymi były czynności prawne kupca związane z prowadzeniem jego przedsiębiorstwa (art. 498 § 1 k.h.), zaś istotnym dopełnieniem tej definicji było ustanowienie domniemania, iż każda czynność prawna kupca jest czynnością handlową (art. 498 § 2 k.h.). Uznanie prawa zwyczajowego za źródło prawa handlowego wynikało natomiast z art. 1 k.h., zgodnie z którym w stosunkach handlowych obowiązują w braku przepisów kodeksu handlowego i ustaw szczególnych lub powszechnego w państwie prawa zwyczajowego przepisy prawa cywilnego. Definicje kupca i czynności handlowych wykorzystano przy regulacji poszczególnych instytucji prawa czynności handlowych. Uznanie prawa zwyczajowego za źródło prawa handlowego podkreślało znaczenie zwyczajów handlowych przy ocenie należytego wykonywania zobowiązań wynikających z czynności handlowych.

Z dniem 1 stycznia 1965 r. wraz z wejściem w życie kodeksu cywilnego dokonano fundamentalnych zmian regulacji prawa czynności handlowych funk-

obrotu gospodarczego regulacji określonej instytucji prawa czynności handlowych. Z kolei pod pojęciem niedoboru regulacji prawnych w niniejszym opracowaniu rozumieć należy całkowity brak w kodeksie cywilnym pożądanej z punktu widzenia potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego regulacji określonej instytucji prawa czynności handlowych lub istnienie takiej regulacji o ograniczonym, nieadekwatnym do tych potrzeb zakresie.

⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502).

cjonujących dotychczas pod rządami kodeksu handlowego⁷. Przepisy regulujące prawo własności oraz prawo zastawu zostały uchylone w całości⁸, przepisy regulujące instytucje ogólne prawa czynności handlowych oraz prawa zobowiązań – prawie w całości, natomiast przepisy regulujące prawo zatrzymania (i odszkodowanie umowne) utrzymano w mocy tylko w zakresie stosunków handlu zagranicznego⁹. W tych nielicznych przypadkach, w których określone regulacje prawa czynności handlowych przeniesiono do kodeksu cywilnego (art. 543 k.c. jako odpowiednik art. 525 k.h.) lub kodeksu postępowania cywilnego (art. 247 k.p.c. jako odpowiednik art. 502 k.h.), nadano im uniwersalny charakter, poszerzając zakres podmiotowy ich zastosowania.

Istniejącą pod rządami kodeksu handlowego wewnętrzną spójność regulacji prawa czynności handlowych zapewniały kluczowe definicje kupca i czynności handlowych. Uchylenie w 1965 r. przepisów definiujących te pojęcia uznać należy za najpoważniejszy mankament stanu prawnego obowiązującego po wejściu w życie kodeksu cywilnego, przy czym braku ich odpowiedników w kodeksie cywilnym nie sposób żadną miarą uznać za naturalną konsekwencję rezygnacji w prawie polskim w 1964 r. z dualistycznego modelu¹⁰ regulacji prawa prywatnego na rzecz monistycznego modelu¹¹ regulacji tej gałęzi prawa. W modelu monistycznym kodeks cywilny pełni przecież rolę podstawowego źródła prawa także dla stosunków handlowych, powinien zatem regulować (i reguluje) również prawo czynności

⁷ W uzasadnieniu projektu kodeksu cywilnego wskazano, iż zachowanie odrębności prawa handlowego nie miałyby w naszych warunkach uzasadnienia. Zob. Komisja Kodyfikacyjna przy Ministrze Sprawiedliwości, *Projekt kodeksu cywilnego*, Warszawa 1961, s. 192.

⁸ Zob. art. VI § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 94). Zawarte w kodeksie cywilnym regulacje prawne podobnej materii o szerszym jednak zakresie podmiotowym ich zastosowania (w odniesieniu do prawa własności – art. 169–170 k.c., a w odniesieniu do prawa zastawu – art. 306–335 k.c.) nie były wzorowane na art. 503–506 k.h. (prawo własności) i art. 507–517 k.h. (prawo zastawu), lecz na obowiązujących wcześniej art. 48–49 (prawo własności) i art. 250–278 (prawo zastawu) dekretu z dnia 11 października 1946 r. – Prawo rzeczowe (Dz.U. Nr 57, poz. 319).

⁹ Zob. art. VI § 2 p.w.k.c.

¹⁰ Istota dualistycznego modelu regulacji prawa prywatnego sprowadza się do formalnego oddzielenia prawa stosunków handlowych (prawa handlowego) od prawa stosunków cywilnych (prawa cywilnego) poprzez ustanowienie odrębnej hierarchii źródeł prawa handlowego uzasadnianej specyficznymi potrzebami obrotu handlowego.

¹¹ Istota monistycznego modelu regulacji prawa prywatnego sprowadza się do uznania, iż jeśli prawo stosunków handlowych (prawo handlowe) i prawo stosunków cywilnych (prawo cywilne) opierają się na identycznych założeniach (chodzi zwłaszcza o metodę regulacji, w tym zasadę autonomii woli stron stosunku prawnego, a także zasadę równości stron stosunku prawnego), to brak jest uzasadnienia dla ich formalnego oddzielenia poprzez ustanowienie odrębnej hierarchii źródeł prawa handlowego (nie stanowią takiego uzasadnienia zwłaszcza specyficzne potrzeby obrotu handlowego).

handlowych, w którym zasadnicze funkcje pełnią właśnie definicje kupca i czynności handlowych. Na krytyczną ocenę z podobnym uzasadnieniem zasługują ponadto: brak w kodeksie cywilnym odpowiedników art. 501, art. 526–530 i art. 532 § 2 k.h., a także ograniczenie zakresu zastosowania utrzymanych w mocy art. 518–524 i art. 531 k.h. jedynie do stosunków handlu zagranicznego. Z kolei negatywnym skutkiem odrzucenia prawa zwyczajowego jako źródła prawa prywatnego (w tym także prawa handlowego)¹² był brak w kodeksie cywilnym odpowiedników art. 500 i art. 532 § 1 k.h., czego również nie uzasadniało przyjęcie monistycznego modelu regulacji prawa prywatnego.

Zmiany ustroju społeczno-gospodarczego dokonane w latach 1989–1990 spowodowały podjęcie rozciągniętych w czasie prac legislacyjnych mających na celu dostosowanie kodeksu cywilnego do potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego. W odniesieniu do instytucji prawa czynności handlowych, których regulacje prawne przeniesiono z kodeksu handlowego do kodeksu cywilnego, potrzeby te uwzględniono w minimalnym stopniu, wprowadzając (przywracając) jedynie kilka przepisów będących (w pewnym uproszczeniu) odpowiednikami przepisów uchylonych w 1965 r.; były to: art. 43(1) k.c.¹³ jako odpowiednik art. 2 § 1 k.h., art. 74 § 3 (obecnie art. 74 § 4) k.c.¹⁴ jako odpowiednik art. 528 § 1 k.h., art. 355 § 2 k.c.¹⁵ jako odpowiednik art. 501 k.h. i art. 386 (obecnie art. 68(2)) k.c.¹⁶ jako odpowiednik art. 526 k.h.; natomiast inne regulacje prawa czynności handlowych pozostawiono w kształcie z 1964 r., którego w żadnym razie nie można uznać za optymalny. Zwrócić należy przy tym uwagę na kierunek zmian legi-

¹² Zob. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego, *Księga pierwsza Kodeksu cywilnego*, Warszawa 2008, s. 16, gdzie stwierdzono, iż w tworzącym się systemie socjalistycznego prawa cywilnego, w tym w szczególności w kodeksie cywilnym z 1964 r., nie pojawiły się już przepisy o prawie zwyczajowym. Wyjaśniano ten fakt przede wszystkim tym, że nie było ani warunków do tworzenia się prawa zwyczajowego, ani też takiej potrzeby, ponieważ nowe socjalistyczne państwo nie powinno respektować norm wywodzących się z tradycji burżuazyjnego ustroju. Za tymi politycznymi przesłankami kryła się ogólna teoretyczna koncepcja pozytywistyczna przejęta przez ustrój socjalistyczny, która pojęcie prawa immanentnie wiązała z działalnością prawotwórczą państwa.

¹³ Zob. art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408).

¹⁴ Zob. art. 1 pkt 19 ustawy z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408) oraz art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 1311).

¹⁵ Zob. art. 1 pkt 49 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

¹⁶ Zob. art. 1 pkt 57 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321) oraz art. 1 pkt 11 i 31 ustawy z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408).

slacyjnych dotyczących regulacji prawa czynności handlowych pod rządami kodeksu cywilnego: w większości przypadków było to w istocie prawie skopowanie odpowiednich przepisów kodeksu handlowego. Niestety, przy dokonywaniu opisanych zmian legislacyjnych ustawodawcy zabrakło ogólniejszej refleksji nad kształtem obowiązujących regulacji prawa czynności handlowych, czego skutkiem były wybiórcze zmiany i pogłębiający się brak wewnętrznej spójności tych regulacji. Tylko tytułem przykładu można wskazać, że wprowadzenia (przywrócenia) w 2003 r. definicji przedsiębiorcy nie wykorzystano do równoczesnego wprowadzenia (przywrócenia) odpowiednika art. 498 k.h. definiującego czynności handlowe i ustanawiającego związane z nimi domniemanie, iż każda czynność prawna przedsiębiorcy jest czynnością handlową; z kolei wprowadzenia (przywrócenia) w 2003 r. art. 68(2) k.c. nie wykorzystano do równoczesnego wprowadzenia (przywrócenia) powiązanego z nim odpowiednika art. 527 k.h., a dokonanej w 2003 r. zmiany art. VI § 2 p.w.k.c. nie wykorzystano do zniesienia ograniczenia zakresu zastosowania utrzymanych w mocy art. 518–524 i art. 531 k.h. jedynie do stosunków handlu zagranicznego. Nie podjęto też próby wprowadzenia (przywrócenia) prawa zwyczajowego jako źródła prawa prywatnego (w tym także prawa handlowego), które otwierałoby drogę do wprowadzenia (przywrócenia) odpowiedników art. 500 i art. 532 § 1 k.h. odnoszących się do zwyczajów handlowych.

O ile jednak nie sposób obecnie obiektywnie ocenić, czy regulacje prawa zobowiązań w stosunkach handlowych mogą mieć jeszcze istotne znaczenie dla uczestników obrotu gospodarczego (choć kształt tych regulacji pod rządami kodeksu handlowego wskazuje na to, że mogłoby tak być), o tyle sytuacja wydaje się przedstawiać odmiennie w odniesieniu do regulacji instytucji ogólnych prawa czynności handlowych, a zwłaszcza prawa zatrzymania (i odszkodowania umownego) w stosunkach handlowych, które przecież utrzymano w mocy po 1965 r., tyle tylko, iż poza kodeksem cywilnym i z ograniczonym jedynie do stosunków handlu zagranicznego zakresem ich zastosowania.

Nowe regulacje prawa czynności handlowych w kodeksie cywilnym i ich losy po 1990 r.

W kodeksie cywilnym w 1964 r. znalazły się regulacje prawne następujących nowych instytucji prawa czynności handlowych: w odniesieniu do instytucji ogólnych prawa czynności handlowych: w księdze pierwszej w tytule I – wskazano podstawę prawną dla regulowania stosunków obrotu między jednostkami gospodarki społecznej w sposób odbiegający od przepisów kodeksu cywilnego (art. 2 k.c.),

a w tytule VI – zawarto odnoszące się do tych jednostek przepisy o przedawnieniu roszczeń (art. 117 § 2 zd. 1, art. 118 zd. 1, art. 123 § 2 oraz art. 125 § 2 k.c.), natomiast w odniesieniu do prawa zobowiązań w stosunkach handlowych: w księdze trzeciej w tytule III – wskazano podstawę prawną dla ustalania ogólnych warunków lub wzorów umów zawieranych między jednostkami gospodarki uspołecznionej albo między tymi jednostkami a innymi podmiotami (art. 384 k.c.), warunki związania drugiej strony regulaminem wydanym przez stronę upoważnioną do tego przez właściwe przepisy (art. 385 k.c.) oraz wprowadzono obowiązek współdziałania ze sobą jednostek gospodarki uspołecznionej (art. 386 k.c.), w tytule IV – wprowadzono obowiązek zawierania umów między jednostkami gospodarki uspołecznionej (art. 397–404 k.c.), a w tytule VII – dotyczące tych jednostek przepisy o wykonaniu zobowiązań (art. 456 i art. 461 § 3, a także art. 489 i art. 490 § 3 k.c.). Wewnętrzna spójność regulacji prawa czynności handlowych w kodeksie cywilnym zapewnić miało kluczowe pojęcie jednostki gospodarki uspołecznionej. Pojęcie to nie było klasyczną definicją, wskazującą w sposób ogólny cechy konstrukcyjne określonej kategorii uczestników obrotu gospodarczego, lecz tylko zbiorczym zestawieniem, obejmującym wiele zróżnicowanych jednostek organizacyjnych (art. 33 § 1 k.c. w pierwotnym brzmieniu¹⁷). Pojęcie jednostki gospodarki uspołecznionej wykorzystano przy regulacji poszczególnych instytucji prawa czynności handlowych, stosując technikę legislacyjną polegającą na wskazaniu adresata określonej regulacji prawnej poprzez użycie zwrotu „jednostka gospodarki uspołecznionej”; ostatecznie jednak ustawodawcy zabrakło konsekwencji, ponieważ w kilku przypadkach posłużył się odmiennymi technikami legislacyjnymi¹⁸.

W kodeksie cywilnym z 1964 r. znalazły się nowe regulacje prawa czynności handlowych, przy czym większość z nich miała zastosowanie wyłącznie w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej (art. 2, art. 117 § 2 zd. 1, art. 118 zd. 1, art. 123 § 2, art. 125 § 2, art. 386, art. 397–404, art. 456 i art. 489 k.c.), w innych jednostka gospodarki uspołecznionej musiała być jedną ze stron (art. 384, art. 461 § 3 i art. 490 § 3 k.c.), co ewidentnie ograniczało zakres ich zastosowania. Zmiany ustroju społeczno-gospodarczego dokonane w latach 1989–1990 spowodowały podjęcie rozciągniętych w czasie prac legislacyjnych mających na celu dostosowanie kodeksu cywilnego do potrzeb współczesnego obrotu gospodar-

¹⁷ Zgodnie z art. 33 § 1 k.c. w pierwotnym brzmieniu osobami prawnymi były następujące jednostki gospodarki uspołecznionej: Skarb Państwa, przedsiębiorstwa państwowe i ich zjednoczenia oraz banki państwowe, inne państwowe jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznawały osobowość prawną, spółdzielnie i ich związki, kółka rolnicze i ich związki oraz inne organizacje społeczne ludu pracującego, którym przepisy szczególne przyznawały osobowość prawną.

¹⁸ W art. 461 § 3 oraz art. 490 § 3 k.c. użyto zwrotu „państwowa jednostka organizacyjna”.

czego. W odniesieniu do instytucji prawa czynności handlowych, których regulacje prawne zawarto po raz pierwszy w kodeksie cywilnym, potrzeby te realizowano w dwojaki sposób:

- poprzez uchylenie (art. 2, art. 123 § 2, art. 125 § 2, art. 397–404, art. 461 § 3, art. 489 i art. 490 § 3 k.c.)¹⁹ lub zasadniczą zmianę (art. 117 § 2 zd. 1, art. 118 zd. 1, art. 384, art. 385, art. 386, art. 456 k.c.)²⁰ już w 1990 r. nieprzystających do nowych warunków ustrojowych przepisów kodeksu cywilnego dotyczących prawa czynności handlowych oraz
- poprzez wprowadzanie nowych regulacji prawnych w tej materii (art. 66(1), art. 66(2), art. 68(1), art. 77(1), art. 357(1) § 2, art. 358(1) § 4, art. 383(1), art. 384(1), art. 385(1)–385(4) k.c.).

Wprowadzane po 1990 r. nowe regulacje prawa czynności handlowych koncentrowały się na trzech obszarach. Były to:

- określenie skutków prawnych nadzwyczajnej zmiany stosunków oraz istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza zaistniałych po powstaniu zobowiązania (art. 357(1) i art. 358(1) k.c.)²¹; w przepisach tych wyłączono możliwość ich zastosowania w stosunku do strony prowadzącej przedsiębiorstwo, jeżeli świadczenie pozostawało w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa (art. 357(1) § 2 i art. 358(1) § 4 k.c.); w 1996 r. wyłączenie to zniesiono w odniesieniu do nadzwyczajnej zmiany stosunków²²;
- wybrane zagadnienia związane ze stosowaniem wzorców umownych, w tym zwłaszcza w stosunkach z konsumentami (art. 383(1)²³, art. 384(1)²⁴ oraz art. 385(1)–385(4) k.c.)²⁵; w przepisach tych uznano za niedopuszczalne żądanie przez przedsiębiorcę od konsumenta opłaty za skorzystanie z określonego

¹⁹ Zob. art. 1 pkt 2, 20 lit. b, 22, 58, 64, 67 i 68 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

²⁰ Zob. art. 1 pkt 17 lit. a, 18, 54, 55, 57 i 63 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

²¹ Zob. art. 1 pkt 50 i 52 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

²² Zob. art. 1 pkt 14 lit. b ustawy z dnia 23 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 114, poz. 542).

²³ Zob. art. 44 pkt 2 ustawy z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. z 2014 r., poz. 827).

²⁴ Zob. art. 18 pkt 2 ustawy z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (Dz.U. Nr 22, poz. 271).

²⁵ Zob. art. 1 pkt 56 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321), a także art. 18 pkt 4 i 5 ustawy z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (Dz.U. Nr 22, poz. 271).

sposobu zapłaty przewyższającej poniesione przez przedsiębiorcę koszty w związku z tym sposobem zapłaty (art. 383(1) k.c.), wskazano cechy i skutki prawne zawarcia w umowie z konsumentem niedozwolonych postanowień umownych (art. 385(1) k.c.) oraz zasady oceny zgodności postanowienia umowy z dobrymi obyczajami (art. 385(2) k.c.), wskazano katalog niedozwolonych postanowień umownych (art. 385(3) k.c.) oraz określono skutki prawne zawarcia umowy między przedsiębiorcami stosującymi różne wzorce umowne, które są ze sobą sprzeczne (art. 385(4) k.c.);

- wybrane zagadnienia związane z zawieraniem umów w stosunkach handlowych (art. 66(1), art. 66(2), art. 68(1) i art. 77(1) k.c.)²⁶; w przepisach tych wskazano obowiązki informacyjne przedsiębiorcy składającego ofertę w postaci elektronicznej, a także zapraszającego drugą stronę do rozpoczęcia negocjacji, składania ofert albo do zawarcia umowy w inny sposób (art. 66(1) k.c.) oraz dotyczące stosunków między przedsiębiorcami warunki odwołania oferty przed zawarciem umowy (art. 66(2) k.c.), a także skutki prawne udzielenia odpowiedzi na ofertę z zastrzeżeniem zmian (art. 68(1) k.c.) i zastrzeżenia zmian umowy w pisemnym potwierdzeniu zawarcia umowy bez zachowania formy pisemnej lub dokumentowej (art. 77(1) k.c.).

W toku prac nad implementacją poszczególnych aktów prawa wspólnotowego Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego uznała, że należy dążyć do inkorporacji konsumenckiego prawa umów w maksymalnym stopniu do kodeksu cywilnego, a w zakresie, w jakim nie będzie to możliwe, dokonać implementacji pozakodeksowej, a następnie rozważyć przeniesienie określonej materii do kodeksu cywilnego²⁷.

Konkluzje

W modelu monistycznym regulacji prawa prywatnego kodeks cywilny pełni funkcję zasadniczego źródła prawa również dla stosunków handlowych²⁸. Stwierdzenie to jest aktualne także w odniesieniu do regulacji prawa czynności handlowych. W kodeksie cywilnym wyróżnić można instytucje prawa czynności handlowych, których regulacje prawne przeniesiono z kodeksu handlowego – paradoksem

²⁶ Zob. art. 1 pkt 10, 11 i 22 ustawy z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408).

²⁷ Zob. *ibidem*, s. 92 i n.

²⁸ Zob. *ibidem*, s. 28, gdzie wskazano, iż nowoczesne kodyfikacje europejskie odeszły już od tego (dualistycznego – dop. P.B.) modelu, ujmując w kodeksach cywilnych także stosunki prywatno-prawne osób profesjonalnie trudniących się działalnością gospodarczą.

jest, że są to w istocie wyłącznie regulacje prawne wprowadzane (przywracane) dopiero po 1990 r. (!) – oraz instytucje prawa czynności handlowych, których regulacje prawne zawarto po raz pierwszy w kodeksie cywilnym (paradoksem jest, że pierwotnie były to w istocie wyłącznie regulacje prawne dotyczące jednostek gospodarki uspołecznionej, które w zdecydowanej większości uchylono, a pozostałe gruntownie zmieniono już w 1990 r.(!); aktualnie są to wyłącznie regulacje prawne wprowadzane dopiero po 1990 r.). Regulacje prawne tych pierwszych tworzono w systemie prawa, w którym obowiązywały zasady gospodarki rynkowej i dualistyczny model regulacji prawa prywatnego, natomiast drugich – w systemie prawa, w którym obowiązywały zasady gospodarki planowej i monistyczny model regulacji prawa prywatnego, co miało zasadniczy wpływ na ich odmienne założenia, kształt, zakres zastosowania i stosowane zasady techniki prawodawczej. Zarówno pierwsze, jak i drugie regulacje prawa czynności handlowych podlegały zmianom legislacyjnym, które nie pozostały bez wpływu na ich pierwotną spójność.

Aktualny stan prawny w odniesieniu do regulacji prawa czynności handlowych w kodeksie cywilnym trudno uznać za spełniający wymagania spójnego systemu prawa i obowiązujących w nim zasad techniki prawodawczej. Po pierwsze, zasadniczy wpływ na zapewnienie wewnętrznej spójności regulacji prawa czynności handlowych mają jej ogólne założenia, których kluczowym elementem są (powinny być) definicje przedsiębiorcy i czynności handlowych. Pojęcie przedsiębiorcy zdefiniowano w kodeksie cywilnym dopiero w 2003 r.²⁹ (brakuje jednak w dalszym ciągu odpowiednika pełniącego ważną dla bezpieczeństwa obrotu gospodarczego funkcję art. 11 k.h.)³⁰, natomiast pojęcie czynności handlo-

²⁹ Zob. art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408).

³⁰ Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego zaproponowała początkowo w przyszłym kodeksie cywilnym wprowadzenie (przywrócenie) odpowiednika art. 11 k.h. (zob. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego, *Księga pierwsza...*, s. 71, gdzie wskazano, iż – wbrew panującemu zwłaszcza w praktyce, ale częściowo i literaturze administratywistycznemu podejściu – status przedsiębiorcy nie jest przywilejem, który należy bezwzględnie odebrać, jeżeli działalność określonej osoby narusza prawo lub zwłaszcza obejmuje zakazany przedmiot; kontrahenci przedsiębiorcy mają także w takich sytuacjach prawo polegać na jego obowiązkach wynikających z prowadzenia działalności gospodarczej w znacznym rozmiarze; wymaga tego bezpieczeństwo obrotu. Zob. też art. 64 projektu, zgodnie z którym przepisy kodeksu (cywilnego – dop. P.B.) dotyczące przedsiębiorcy stosuje się także do osoby, która prowadzi działalność gospodarczą wbrew ustawowemu zakazowi lub z naruszeniem ustawowych ograniczeń. Ostatecznie jednak w poprawionym projekcie księgi pierwszej Kodeksu cywilnego z 2015 r. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego zrezygnowała z tego pomysłu, uzasadniając swoją decyzję tym, że art. 58–65 projektu z 2008 r. dotyczące różnych rodzajów przedsiębiorców i ich rejestrowania wkraczały w materię przynależną do prawa publicznego (regulacji działalności gospodarczej), a nie były potrzebne do stosowania dalszych przepisów kodeksu odnoszących się do przedsiębiorców. Zob. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego, *Kodeks cywilny...*, s. 9.

wych funkcjonuje od 1965 r. wyłącznie jako pojęcie doktrynalne. Najpóźniej od chwili zdefiniowania w kodeksie cywilnym pojęcia przedsiębiorcy jako podmiotu, który we własnym imieniu prowadzi działalność gospodarczą w każdej postaci, kształt tej definicji powinien stanowić podstawę zdefiniowania pojęcia czynności handlowych jako czynności prawnych przedsiębiorcy, związanych z prowadzeniem jego działalności gospodarczej i ustanowienia powiązanego z nimi domniemania, iż każda czynność prawna przedsiębiorcy jest czynnością handlową. Niestety, w kodeksie cywilnym w dalszym ciągu nie ma takich regulacji. Po drugie, ranga kodeksu cywilnego w systemie prawa prywatnego wymaga, by był on miejscem regulacji prawa czynności handlowych mających zasadnicze znaczenie dla praktyki obrotu gospodarczego. Realizacji tego postulatu z pewnością nie sprzyja brak w kodeksie cywilnym wskazania prawa zwyczajowego jako źródła prawa prywatnego (w tym także prawa handlowego), które stanowiłoby podstawę do przywrócenia należnego znaczenia zwyczajom handlowym. Po trzecie, ranga kodeksu cywilnego w systemie prawa prywatnego wymaga, by był on miejscem regulacji prawa czynności handlowych dostosowanych do potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego. Realizacji tego postulatu z pewnością nie sprzyja utrzymujący się stan prawny w odniesieniu do zakresu zastosowania prawa zatrzymania i odszkodowania umownego w stosunkach handlowych. Po czwarte, ranga kodeksu cywilnego w systemie prawa prywatnego wymaga, by był on miejscem regulacji prawa czynności handlowych mających od dawna trwałe miejsce w systemach prawnych państw, w których obowiązują zasady gospodarki rynkowej. Realizacji tego postulatu z pewnością nie sprzyja utrzymujący się stan prawny w odniesieniu do prawa zobowiązań w stosunkach handlowych. Po piąte, ranga kodeksu cywilnego w systemie prawa prywatnego wymaga, by był on miejscem regulacji prawa czynności handlowych o charakterze konsumentkim. Realizacji tego postulatu nie sprzyja utrzymujący się stan prawny w odniesieniu do miejsca regulacji wymienionych instytucji prawa czynności handlowych.

W konkluzji prowadzonych w niniejszym opracowaniu rozważań można zatem stwierdzić, iż aktualny kształt regulacji prawa czynności handlowych w kodeksie cywilnym cechuje w zasadniczym stopniu niedobór regulacji prawnych w tej materii, ale publikowane projekty zmian legislacyjnych nie wskazują na zamiar dokonania istotnych zmian tego stanu prawnego.

Bibliografia

Bielski P., *Nadmiar czy niedobór regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie cywilnym?*, „Krytyka Prawa. Niezależne Studia nad Prawem” 2019, 11(2), s. 140–154.

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego, *Kodeks cywilny. Księga I. Część ogólna. Projekt z 2015 r. z objaśnieniami*, Warszawa 2015.

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego, *Księga pierwsza Kodeksu cywilnego*, Warszawa 2008.

Komisja Kodyfikacyjna przy Ministrze Sprawiedliwości, *Projekt kodeksu cywilnego*, Warszawa 1961.

Radwański Z. (red.), *Zielona księga. Optymalna wizja kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2006.